

Domeniul Arhitectură

TEZĂ DE DOCTORAT

- REZUMAT -

Sângeorz-Băi (și) un patrimoniu neglijat

Student-doctorand:
arh. Silviu Borș

Conducător științific:
Prof. dr. arh. Virgil Pop

Comisia de evaluare a tezei de doctorat:

Președinte: Prof. dr. arh. **Dana Vais** - Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca;
Conducător științific: Prof. dr. arh. **Virgil Pop** - Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca;

Referenți:

- Conf. Dr. Arh. **Ileana Kisilewicz**, Universitatea Politehnica Timișoara;
- Conf. Dr. **Gheorghe Mândrescu**, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca;
- Conf. dr. arh. **Françoise Pamfil**, Universitatea de Arhitectură și Urbanism Ion Mincu, București.

- Cluj-Napoca -
2020

CUPRINS

Argument personal

Introducere

Despre patrimoniul balnear românesc

Precizări

Scopul lucrării

Organizarea lucrării

Structura tezei

Prezentarea bibliografiei

Lucrări publicate și conferințe

PARTEA I – DE LA UN LOC AL NIMĂNUI, CĂTRE UN LOC AL TUTUROR. *O analiză a băilor Sângeorzului de la emergență până la abdicarea Regelui Mihai I pentru el și urmașii săi*

1. Sângeorz-Băi și un patrimoniu neglijat

1.1 Sângeorz și Sângeorz-Băi

1.2. Apariția fenomenului balnear pe teritoriul Sângeorzului

1.3. Fenomenul balnear la Sângeorz și influența fondurilor grănicerești

1.4 De la fenomenul balnear empiric la unul științific

2. Fenomenul balnear încărcat cultural

2.1. Comportament societal sub pretext medical

2.2 Harta reconstruită a Sângeorzului istoric ca exponent al fenomenului balnear

2.3 Imaginea Sângeorzului prin cultura tipăriturilor

2.4 Personaje exponențiale ale narativei balneare Sângeorzene

3. În căutarea fenomenului balnear organizat

3.1 Sângeorzul și Societatea Hebe

3.2 Societăți de administrare și căutarea ordinii

3.3 Vilegiatura și Oficiul Național Turistic

3.4 Eforturi răsplătite și noi demersuri

4. Un inventar al băilor istorice ale Sângeorzului

4.1 Arhitectură pentru apă

4.1.1 Construcții pentru uzul intern al apei

4.1.2 Construcții pentru uzul extern al apei

4.2 Arhitectură pentru cazare

4.3.1 Hoteluri

4.3.2 Vile

4.4 Arhitectură pentru loisir

4.5 “Arhitectura” parcului

PARTEA a II-a – DE LA UN LOC AL TUTUROR, CĂTRE UN LOC AL NIMĂNUI. *O analiză a băilor Sângeorzului de la instaurarea regimului socialist până în prezent*

5. Sângeorz-băi în socialism

5.1. Un alt context social și cultural

5.2 De la negare la transformare

5.3. Pionierat experimental și industrie hotelieră

5.4. Sistematizarea balneară

5.5 Complexe balneare la Sângeorz-Băi

5.5.1. Complex sanatorial cu 600 de paturi

5.5.2. Complex sanatorial cu 900 de paturi

5.6. Realitate și rentabilitate

6. Ce am moștenit?

6.1 După 1989

6.2 O consemnare a disparițiilor

6.3 O inventariere actuală

6.4 Reclădirea unui imaginar turistic

7. Concluzii

8. Bibliografie

9. Anexe

9.1 Lista figurilor

9.2 Mărturii în creion – o colecție a desenelor încă păstrate din Sângeorzul istoric

9.3 Chestionar

9.4 Feruginos – o continuare literară a tezei de doctorat – fragmente

Argument personal

Finalizând studiile la Facultatea de Arhitectură și Urbanism din Cluj-Napoca în anul 2016 și obținând diploma de arhitect care încununează cei șase ani de studii petrecuți în această instituție de învățământ, m-am regăsit, ca mulți alții înaintea mea, într-un punct de răscruce. Pe de o parte, fiind vorba despre o facultate de durată lungă, cunoștințele dobândite păreau a-mi fi cel puțin suficiente pentru a putea demara cu optimism activitățile profesiei în vederea cărora am fost școlit. Pe de altă parte, însă, știam că înțelegerea propriei specializări abia începea. Am sesizat faptul că școala nu-mi oferea o destinație clară sau impusă, ci mai degrabă abilitatea de a-mi selecta propria vocație dintr-un larg paletar de orizonturi. Începeam să înțeleg că întrebarea generică adresată studenților anului întâi – “*Ce este arhitectul?*” – avea un răspuns la fel de multifacțat atât în capul celor întrebați, cât și în conștiința profesorilor care adresau întrebarea. Pentru a-mi răspunde mie, am recurs la un exercițiu de identitate. *Arhitectul* urma să fie conturat de valorile mele și de ceea ce îmi doream eu de la viață. Această reflexie și-a găsit un context favorabil în cadrul Școlii Doctorale de Arhitectură, în care alți arhitecți, cu experiență mult mai vastă, aveau să mă consilieze în căutările mele. Fiindu-mi imposibil să-mi separ identitatea de locurile care m-au format, începuturile mele în cercetarea de arhitectură iau direcția Sângeorz-Băi, orașul stațiune care mi-a fost și-mi este *acasă*. Unde să începă arhitectul primii pași din încercarea de a schimba lumea în bine, dacă nu în locurile în care a făcut primii pași?

Despre patrimoniul balnear românesc

Patrimoniul balnear românesc, asemeni unei majorități îngrijorătoare a moștenirii culturale naționale, se prezintă într-o situație dificilă. Martori ai unor vremuri apuse, localitățile din teritoriul țării care s-au intersectat de-a lungul devenirii lor cu fenomenul balnear se situează astăzi între incertitudine și neglijență, având destine regretabile. Întreg parcursul istoric al vilegiaturii românești este, de altfel, marcat de căutări, eforturi, răsturnări de percepții și interferențe cu lumea politicii. Suma factorilor care au contribuit la evoluția subiectului balnear l-au transformat, inevitabil, într-un subiect încâlcit. A discuta despre subiectul balnear devine o operațiune de deslușire a unui fenomen istoric complex, multidisciplinar, *loc al intersecției comportamentelor sociale cu știința medicală și diferite*

*areale culturale, suprapunerea diferitelor domenii – fiecare cu o narativă și un discurs propriu – generând noi tipologii urbane și arhitecturale.*¹

Arealele stațiunilor balneare, indiferent de coordonate geografice sau de perioada istorică în care sunt studiate, devin medii ale schimbului cultural, spații ale absorbției și emanației de valori și concepții, încărcarea semiotică a acestor locuri devenind un proces organic, alimentat de diferite entități precum vizitatorul, localnicul, sau peisajul, personaje care, la rândul lor, sunt preschimbate de fenomenul balnear. Acest set de relații se ramifică și în interdependența dintre moștenirea balneară ca tot unitar și parcursul cultural particular fiecărei localități de această factură. Teza de doctorat propune o documentare și analizare a momentelor cheie din narativa unei astfel de *localități aflate într-un permanent joc de rol*² - Sângeorz-Băi – al cărei areal balnear s-a regăsit într-un constant proces de calibrare cu diferitele coordonate ale spiritului timpului în care s-a regăsit.

Starea prezentă a stațiunii Sângeorz-Băi este una fragilă. Diferitele epoci în care arealul băilor a reprezentat un nume de referință în repertoriul românesc de vilegiatură au lăsat urme de diferite intensități în țesutul acestuia, particularitatea locului fiind generată de suprapunerea acestora, amprentele timpurilor trecute relevând eforturile de urgență din momentele apariției fenomenului balnear pe teritoriul țării noastre, dificultățile gestionării unui teritoriu dependent de conlucrarea unor componente sensibile, aspirațiile idealiste catalizate de spectrul politic sau consecințele unei indiferențe sistematice. Chiar dacă o astfel de stratificare generează, inevitabil, un loc bogat simbolic, ea devine în egală măsură și responsabilă de împrejurările actuale în care se regăsește stațiunea. De aici și titlul lucrării – ***Sângeorz-Băi (și) un patrimoniu neglijat***, cercetarea de față presupunând atât analiza stațiunii ca bun cultural aflat într-o stare precară, dar și interpretarea poziției acesteia ca exponent al unui patrimoniu vulnerabil.

¹ Liliane Gallet-Blanchard, Marie-Madeleine Martinet, "Hypermedia navigation in an Eighteenth-Century English Spa:Bath," în *Spas in Britain and in France in the Eighteenth and Nineteenth Centuries*, ed. Annick Cossic, Patrick Galliou (Newcastle: Cambridge Scholars Press, 2006), 411.

² Ibid., 411.

Precizări

Întrucât teritoriul orașului Sângeorz-Băi nu se referă doar la arealul balnear al acestuia, trebuie subliniat faptul că prezenta lucrare nu va investiga evoluția întregii localități, ci doar componenta de vilegiatură a acesteia. În mod evident, cele două părți formează un întreg, astfel încât pe parcursul tezei vor exista intersecții între informațiile referitoare la teritoriul băilor, respectiv cele referitoare la perimetrul întregii așezări. De asemenea, vom observa că în anumite perioade din istoria localității stațiunea era administrată de către autoritățile locale, fapt pentru care convergența celor două entități în firul narativ al lucrării va fi, pe alocuri, mai pronunțată.

Totodată, un aspect deosebit de important îl constituie apartenența geografică alternantă pe care Sângeorzul a avut-o de-a lungul timpului. Fiind localizat în Transilvania, acesta a devenit parte din diferitele transformări ale regiunii istorice românești, consecințe ale acestor transformări reflectându-se și în cadrul micii localități de la poalele Munților Rodnei. Astfel, schimbările politice au modificat încadrarea hotarelor regiunii în componența Imperiului Austro-Ungar, a României Mari, a Regatului Ungariei, a Republicii Populare Române, respectiv în cadrul formei actuale a țării noastre, pendularea teritorială având un impact major în traseul cultural al stațiunii. Unul dintre modurile observabile în care acest aspect va fi relevat pe parcursul lucrării va fi cel al toponimiei – Oláhszentgyörgy, Băile Sângeorz, Sângeorzul Român, stațiunea Sîngeorz, Sîngeorz-Băi sau Sângeorz-Băi fiind apelative diferite ale localității de vilegiatură, scrierea diferită a numelui stațiunii trădând coordonatele istorice ale acesteia. În acest text, fragmentele de text vor fi fidele perioadelor de timp pe care le discută, variațiile literelor “i” și “â” în interiorul lui *Sângeorz* sau *Sîngeorz* fiind intenționate.³

³ Coriolan Suci, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, (București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1968), 127-128: Sîngeorz-Băi, Sîngeorgiul Român, Sîngeorzul Român, u. Oláhszentgyörgy, r. Năsăud, R. Cluj. 1440 Zenthgyurgh, 1450 Zentghergh, 1535 Senthjerg, 1542 enthgeorgh, 1547 Sentjerg, 1552 Zent Jörg, 1576 Szent Gyeorgy, 1577 St. Georg, 1559 Zentgeorgy, 1564 Simzdordzu, Simdzords, 1593 Zentgeorgie, 1598 Singeordz, 1599 Zentgeorgy, 1600 Zenthgeorgi, Zent Gergii, 1602 Zentgiorgenau (Drăganu, Top. 116-117), 1587-1589 Sanctus Georgius (Jakó, Adatok 71), 1607 Oláh Szentgyörgy (Veress, Doc. VIII 38), 1636 Szent-Giorgi, 1643 Szent-Gyorgyen, 1667 St. György, 1695 Szent Gyorgy, 1717 Szent Georg, 1723 ingiordz (Drăganu, Top. 116-117, 161), 1733 Szent György (c.K.), 1750 Simborzu <=Simgiorzu> (c.A.), 1760-1762 Sz <ent> György (c.B.), 1805 Sîngeorz (c.D.), 1808 Sanct-Georgen, Szin Giorss, Szin Gyuru (Lipszky), 1839 Oláh-Szent-Gyorgy sive Szent György, Szint-Zsorzsú (Lenk), 1850 Szint Sorsu (st. Tr.), 1854 Szent György, Sîngeorz (Bul. 70), 1909 Sîngeorzul Român (harta Mazere).

Scopul lucrării

Zilele de glorie ale stațiunilor balneare par astăzi cuprinse într-un trecut îndepărtat, oferta cu care acestea pot atrage vizitatori fiind de asemenea limitată. *Turistul în sine este o entitate schimbată, vremurile în care pașii acestuia se îndreptau pasiv către o țintă fiind apuse, necesitățile actuale ale acestuia impunând restructurări în esența posibilelor destinații.*⁴ Trecutul, privit ca moștenire prin prisma cercetării literaturi de specialitate devine, în fond, o *autobiografie a locului și a oamenilor care l-au străbătut.*⁵ Scopul lucrării devine acela de a lectura în mod critic autobiografia băilor Sângeorzului și de a scoate la lumină esența acesteia. Lucrarea nu va fi însă nicidecum doar o retrospectivă, imersările în precedentul stațiunii, cuantificarea și analizarea bunurilor culturale din diferitele perioade istorice fiind realizate în vederea folosirii acestora ca instrumente de “*încărcare semiotică*”⁶, întrucât dincolo de “*a fi, cumva, ‘în spatele’ prezentului, trecutul există ca o prezență de sine stătătoare în înțelegerea publică. În acest sens, este înscris în realitatea socială prezentă nu doar ca un reziduu, precedent, ca obiect sau activitate, ci explicit, ca sine însuși – ca Istorie, Patrimoniul Național sau Tradiție.*”⁷

Referitor la noțiunea de “*patrimoniul*”, trebuie menționată raritatea recunoașterii oficiale a elementelor ereditare de vilegiatură marcată prin oferirea statutului de “*monument istoric*”. În cazul Sângeorzului, spre exemplu, o singură clădire beneficiază de o astfel de încadrare. Pe parcursul lucrării, însă, cuvântul “*patrimoniul*” va reprezenta un termen umbrelă ce va acoperi locurile sau construcțiile care fac parte din moștenirea culturală balneară.

Organizarea lucrării

Parcursul lucrării a fost unul organic, întrucât procesul de relevare a surselor istorice a prezentat o traiectorie sinuoasă. Inițial s-a dorit o împărțire a tezei raportată la diferite puncte de inflexiune din cronologia României, de tip “*Înainte de 1900 / Între 1900 și Primul Război*

⁴Russel Staiff, Robyn Bushell, Steve Watson, “Introduction – place, encounter, engagement,” în *Heritage and Tourism. Place, encounter engagement*, ed. Russel Staiff, Robyn Bushell, Steve Watson (New York: Routledge, 2013), 7.

⁵Steve Watson, “Country matters: The rural-historic as an authorised heritage discourse in England,” în *Heritage and Tourism. Place, encounter engagement*, ed. Russel Staiff, Robyn Bushell, Steve Watson (New York: Routledge, 2013), 107.

⁶Staiff, Bushell, Watson, “Introduction”, 2.

⁷Patrick Wright, *On living in an old Country. The national past in contemporary Britain*, (New York: Oxford University Press, 2009), 128.

Mondial / Perioada interbelică / De la Al Doilea Război Mondial la instaurarea regimului socialist / De la Revoluția Română din 1989 până în prezent”, dar s-a constatat că desi interferențele dintre localitatea vizată și fenomenul balnear gravitează inevitabil în jurul acestor momente cheie, observarea relației Sângeorz-vilegiatură devine una mai interesantă prin raportarea la microistoriile particulare și tangențiale fenomenului balnear. Astfel, lucrarea devine, la propriu, împărțită în două, prima parte referindu-se la segmentul de timp dintre emergența exploatării organizate a apelor minerale pe teritoriul localității până la instaurarea regimului socialist, cea de-a doua parte cuprinzând intervalul dintre instaurarea regimului socialist și zilele de astăzi. Cele două părți sunt denumite *“De la un loc al nimănuși către un loc al tuturor”* respectiv *“De la un loc al tuturor către un loc al nimănuși”*, cheile din spatele acestor sintagme dezvăluindu-și explicația în textul lucrării. Cuvântul *“către”* a fost utilizat atât pentru faptul că indică o direcție, subliniind ideea de parcurs cultural al localității pe vehiculul evoluției fenomenului balnear, cât și datorită incertitudinii sale, *a merge către ceva* nefiind într-un tot egal cu *a ajunge la ceva*.

Dincolo de aceste aspecte, lucrarea vizează patru perioade istorice principale. Prima este definită de cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, respectiv începutul secolului al XX-lea, fiind suprapusă majoritar cu perioada Belle Époque. Al doilea segment istoric vizat este reprezentat de către perioada interbelică, cea de-a treia demarcație temporală este concentrată pe înfrumusețarea socialistă românească a fenomenului balnear, ultimul interval analizat fiind cel de după căderea regimului socialist până în prezent. Trebuie menționat că, în general, literatura de specialitate conferă primelor două etape menționate calitatea de a fi surse ale eredității acestui areal, etapa socialistă fiind privită ca o succesiune în timp a stațiunilor, dar reprezentând obiectul unor interese mai restrânse. Pe parcursul cercetării nu au fost identificate lucrări care să acorde o atenție sporită exprimării socialiste a narativei balneare. Alte teze de doctorat, precum a Adei Hajdu – *Arhitectura de vilegiatură în România Modernă*, respectiv a lui Kovacs Ferenc – *Stațiuni balneare pe drumul sării în Transilvania începând cu secolul al XIX-lea până la începutul celui de-al Doilea Război Mondial*, tratând subiectul în limite teritoriale mai largi, restrâng perioadele cercetate. În cazul de față, dată fiind limitarea arealului studiat la o singură stațiune, o cercetare exhaustivă a stațiunii, din primele momente ale apariției până în prezent, este considerată imperativă.

Structura tezei

Lucrarea este compusă din șase capitole, împărțite în cele două părți. Prima parte cuprinde capitolele 1. *Sângeorz-Băi și un patrimoniu neglijat*, 2. *Fenomenul balnear încărcat cultural*, 3. *În căutarea fenomenului balnear organizat* și 4. *Un inventar al băilor istorice ale Sângeorzului*. Cea de-a doua parte cuprinde capitolele intitulate 5. *Sângeorz-Băi în socialism*, respectiv 6. *Ce am moștenit?*. Exceptând aceste două părți componente – care nu reprezintă jumătăți ale tezei de doctorat, ci delimitarea punctului critic de inflexiune din narativa balneară românească – lucrarea mai cuprinde un capitol separat de *Concluzii* și nu în ultimul rând *Bibliografia și Anexele*.

Primul capitol *1.Sângeorz-Băi și un patrimoniu neglijat* descrie contextul apariției folosirii organizate a apelor minerale în arealul stațiunii, prezentarea personajelor din spatele primelor obiecte construite aici și semnificațiile din spatele inițierii fenomenului balnear. Capitolul 2. *Fenomenul balnear încărcat cultural* tratează semiotica stațiunilor balneare în context național și european, analizând suma componentelor culturale ale acestora. Căutările și eforturile din spatele unei bune administrări a perimetrelor care beneficiază de prezența apelor minerale sunt redată în cadrul capitolului 3. *În căutarea fenomenului balnear organizat*, narativa localităților de vilegiatură fiind una marcată de constante demersuri ale reprezentanților acestor entități urbane în vederea schimbării percepțiilor și legislației referitoare la sectorul balneo-climatic. Una din componentele cele mai valoroase ale tezei de doctorat – reconstituirea repertoriului arhitectural al stațiunii Sângeorz-Băi – este cuprinsă în cadrul capitolului 4. *Un inventar al băilor istorice ale Sângeorzului*, obiectele construite realizate de la sfârșitul secolului al XIX-lea până la începutul secolului al XX-lea fiind identificate, analizate și plasate în timp. Radiografia stațiunii prin programele de arhitectură prezente în arealul acesteia este atât una cantitativă cât și una calitativă, acestea fiind discutate atât în contextul băilor Sângeorz, cât și raportat la întregul fenomen balnear. Preschimbările din cadrul narativei balneare realizate odată cu instaurarea regimului socialist sunt cuprinse în cadrul capitolului 6. *Sângeorz-Băi în socialism*. Această parte a tezei tratează modul în care arhitectura de vilegiatură anterioară trecerii României la regimul totalitar de influență sovietică devine insuficientă nevoilor omului nou, respectiv maniera în care aceste schimbări de paradigmă influențează devenirea băilor Sângeorzului. Ultimul capitol din cea de-a doua parte a lucrării – 6. *Ce am moștenit* – reprezintă o analiză a stării prezente a stațiunii

și inventarierea amprentelor tuturor manifestărilor anterioare ale acesteia, reliefând punctul de cotitură în care se află Sângeorzul.

Separat de cele două părți ale tezei se așează capitolul de *Concluzii* care reprezintă suma lecturării critice a parcursului cultural al stațiunii raportat la narativa întregului fenomen balnear, la importanța moștenirii balneare ca bun cultural național de importanță deosebită și la pericolul în care atât Sângeorzului cât și patrimoniul balnear se află astăzi.

Bibliografia și anexele încheie structura lucrării, sfârșitul tezei fiind însă lăsat deschis, asemeni narativei Sângeorzului care, în fond, contrar ambițiilor autorului lucrării, nu depinde doar de eforturile acestuia. În acest sens, din dorința de a diminua sensibilitatea vocabularului prezentei lucrări – afecțiune a autorului care ar putea știrbi caracterul științific al tezei – în mod aproape escapist, se atașează lucrării o serie de fragmente dintr-un volum de proză la care autorul lucrează din dorința de a oferi încă un strat cultural stațiunii.

Prezentarea bibliografiei

Dimensiunile culturale ale diferitelor etape din evoluția stațiunii Sângeorz-Băi au fost analizate prin prisma unei game variate de surse. În primul rând, fiind vorba despre o localitate istorică, au fost consultate Arhivele Naționale ale României – Arhiva Județeană Bistrița-Năsăud, o pondere semnificativă a bibliografiei fiind compusă din documente inedite, care redau accente aparte portretului recompus al localității. În egală măsură utile ca instrumente de excavare a trecutului au fost considerate ghidurile istorice. Acestea – deși deseori romanțate și subiective – reprezintă hublouri în timp către imaginea stațiunii în diferite momente istorice, reliefând atât peisajul cultural real al Sângeorzului, cât și cel care se dorea a fi dobândit. Un rol important în lucrare îl ocupă cărțile poștale și fotografiile de epocă, acestea fiind utilizate atât ca exponente a atmosferei stațiunii, cât și ca platformă de redescoperire a obiectelor de arhitectură astăzi pierdute, amintirea edificiilor dispărute fiind captată în mentalul colectiv al localității îndeosebi prin prisma acestora.

Un aspect crucial în cadrul evoluției stațiunilor balneare îl constituie administrarea acestora. În cazul Sângeorzului, dincolo de documentele de arhivă care redau caracteristicile relației dintre stațiune și diferitele entități care vor ajunge să o governeze, au fost considerate importante lucrări care decru căutărilor din interiorul fenomenului balnear la nivel național,

precum *Stațiunile Balneo-Climatice din Ardeal cu stațiunile principale din Vechiul Regat*, a lui Emil Țeposu și Liviu Câmpeanu, *România balneară și turistică*, concepută de același Țeposu împreună cu Valeriu Pușcariu la inițiativa Touring Clubului României, sau *Stațiunile Balneo-Climatice din Republica Populară Română*, realizată la inițiativa Consiliului Central al Sindicatelor. Aceste cercetări redau atât eforturile care au dus la ceea ce astăzi compune marea majoritate a patrimoniului de vilegiatură agreat ca fiind valoros, cât și reliefează poziția particulară pe care Sângeorzul o ocupă în subiectul larg al fenomenului balnear – sau în relație cu celelalte stațiuni balneare. Oferind caracterizări ale stațiunii decalate în timp, ele constituie și un instrument de măsurare a inventarului construit al arealului de vilegiatură din Sângeorz, repertoriul arhitectural al stațiunii fiind supus diferitor fluctuații de-a lungul istoriei.

În aceeași notă trebuie menționată și revista *Curierul Băilor, Stațiunilor Climatice și Turismului – Organ de Propagandă Economică și Popularizare*, o platformă a demersurilor continue ale actorilor din cadrul sectorului balneo-climatic creată de către *Societatea de Hidrologie și Climatologie Medicale*. Prin discuțiile și schimbul de idei pe care l-a prilejuit, aceasta a dus la schimbări majore în percepția localităților de vilegiatură, realizând presiuni pentru reforme legislative care vor ajuta întregul areal balnear, recunoașterea valorilor generate și a potențialului deținut de acesta, atât și o componentă a domeniilor de loisir și de sănătate cât și ca spații de tip vatră-culturală.

Amănunte interesante din parcursul cultural al arhitecturii de vilegiatură în perioada socialistă sunt regăsite în cadrul revistei *Arhitectura – Revista Uniunii Arhitecților din Republica Socialistă România*, care a oferit spre discuție în prezenta lucrare diferite articole, studii și proiecte reprezentative pentru transformările fenomenului balnear. O voce centrală în cadrul acestor surse este cea a arhitectului Cezar Lăzărescu, care contribuie la bibliografia tezei și prin lucrarea *Construcții Hoteliere*. Această parte din bibliografie pune în lumină aspecte mai puțin cunoscute referitoare la manifestarea socialistă a stațiunii Sângeorzului și a celorlaltor localități de acest tip.

Datorită caracterului transnațional al fenomenului studiat, o componentă importantă a bibliografiei este constituită din studii și articole din afara țării referitoare la fenomenul balnear și la cel turistic, împrumutul cultural desfășurat fiind confirmat prin trasarea unor

paralele clare între narativa balneară românească și cea din țări precum Franța, Anglia sau Germania.

Sângeorz-Băi și un patrimoniu neglijat

Analizând situația prezentă a Sângeorzului, sunt evidente urmele diferitelor perioade istorice ale stațiunii. Spunem *stațiunea* și nu *localitatea*, deoarece ansamblul balnear al orașului reprezintă un fragment al întregii dezvoltări, așezat în nord-vestul acesteia. Astfel, lucrarea de față va analiza în mod principal stațiunea Sângeorzului, inevitabilele incursiuni în istoria localității în sine fiind realizate datorită destinului împletit al acestor două părți ale unui întreg.

Repertoriul construit și natural prezent al stațiunii însumează două complexe sanatoriale și trei pavilioane de apă aferente a nouă izvoare de apă minerală realizate în perioada socialistă, trei construcții interbelice – aflate într-o stare precară fie datorită lipsei de intervenții, fie datorită intervențiilor improprie, un parc și o pădure. Ultima schimbare la nivelul acestui inventar a fost realizată în anul 2017, prin demolarea Vilei 13, *sau vechiul Hotel Hebe*, adusă de către trecerea timpului și de o neglijență acumulată gradual, în pragul colapsului. Această demolare – a cărei legalitate discutabilă nu face obiectul prezentului studiu – reprezintă doar o consecință a unui proces continuu de rescriere a destinului stațiunii. Continuarea călătoriei culturale a acestui loc, va depinde însă, întocmai de puterea de a valorifica prezenta suprapunere a diferitelor perioade istorice ale acestuia, în măsura înțelegerii mecanismelor din spatele celor două atitudini distincte – vocabularul diferit al acestora ascunzând o gramatică comună. Spațiul în care s-a petrecut istoria acestui loc trebuie astfel privit prin prisma relației dintre elementele care-l compun în prezent, și a relației directe pe care acestea o au cu persoanele care-l străbat, printr-o *analiză a modului în care elementele caracteristice fiecărei perioade și-au făcut apariția, a înțelegerii lor la momentul în care au apărut, respectiv a interpretării lor prezente*.⁸ Prezentul capitol analizează astfel primele scrieri referitoare la stațiune, interferența narativei acesteia cu regimurile și forndurile grănicerești, respectiv convergența primelor eforturi de exploatare organizată a apelor minerale din teritoriul stațiunii.

⁸ Marcel Roncayolo, "Les guides comme corpus de la connaissance urbaine," *In Situ*, nr. 11 (2011), <https://doi.org/10.4000/insitu.559>, accesat în decembrie 2019.

Fenomenul balnear încărcat cultural

Stațiunile balneare reprezintă entități urbane multifacetate. În aceste enclave globalul trebuia să se afle într-o permanentă negociere cu localul, iar raportul dintre elementele familiare vilegiaturistilor și exotismul surprinzător trebuia să fie unul echilibrat⁹. În lucrarea sa "The Tourist: A new theory of the Leisure Class" ["Turistul: O nouă teorie a clasei de loisir"], Dean MacCannell descrie atracțiile ca fiind fie suveniruri sau imagini desăvârșite. Suvenirurile reprezintă atracții la scară mică și de importanță redusă, care atrag indivizi, în timp de imaginile desăvârșite sunt colecționate de către societăți întregi.¹⁰ Este evident că totalitatea fenomenului balnear formează, în sine, o imagine desăvârșită, întreaga idee de a vizita aceste localități și a de a te bucura de facilitățile acestora devenind o aproape o activitate de pelerinaj.¹¹ Comparația între pelerinaj și mecanismele sociale din spatele călătoriilor turistice evidențiază elementele similare dintre acestea: nevoia de escapism din rutina vieții de zi cu zi, și o "dorință comună de a fi transportat într-un fel de loc 'magic', cu puteri regenerative sau transformative"¹², arealul stațiunii balneare servind drept un hotar identitar. Petrecerea unei vacanțe într-o stațiune istorică nu era raportată la granițele "stative ale locului de 'reședință', ci la un spațiu dynamic al schimbului, al circulației și al comunicării", aceste locuri reprezentând "localități ale migratorilor stabiliți în limitele teritoriului, deschiși către noi imagini și reprezentări"¹³. Capitolul "Fenomenul balnear încărcat cultural" presupune identificarea componentelor culturale ale exprimării fenomenului balnear pe teritoriul Sângeorzului, propunând totodată examinarea acestora în raport cu diverse narrative socio-culturale europene tangente fenomenului balnear.

⁹John K. Walton, "Spa and Seaside Culture in the Age of the Railway: Britain and France Compared," în *Spas in Britain and in France in the Eighteenth and Nineteenth Centuries*, ed. Annick Cossic, Patrick Galliou, (Newcastle: Cambridge Schollars Press, 2006), 494.

¹⁰Dean MacCannell, *The Tourist: A New Theory of the Leisure Class*, (Berkeley: University of California Press, 1999), 42.

¹¹ Ibid., 42.

¹² Jill Steward, "The Culture of the Water Cure in Nineteenth-century Austria 1800-1914," în *Water, Leisure and Culture, European Historical Perspectives*, ed. Susan C. Anderson, Bruce H. Tabb, (Oxford: Berg, 2002), 24-25.

¹³Bernard Toullet, "Les réseaux de la villégiature en France," *In Situ*, nr. 4, (2004), <http://journals.openedition.org/insitu/1348>, accesat decembrie 2019.

În căutarea fenomenului balnear organizat

Trecerea de la *“termalismul empiric la unul științific”*¹⁴ este sinonimă cu apariția societăților de administrare a băilor, marea majoritate a localităților în care s-a desfășurat fenomenul balnear nefiind exclusiv de factură turistică. Gestionarea favorabilă a arealelor de vilegiatură ale acestor localități prezenta nevoia unei organizări minuțioase, care se dovedea dificilă în lipsa unui grup dedicat acestei activități. Astfel, a luat naștere relația *autorități locale – societăți de administrare a băilor*. În cazul Sângeorzului, așa cum s-a discutat anterior, rolul administrativ a fost îndeplinit de către Societatea Hebe, perioadele de colaborare dintre cele două entități reprezentând generatorul patrimoniului istoric al Sângeorzului. Prezentul capitol tratează atât cadrul istoric și cultural care a dus la buna organizarea a teritoriilor balneare, cât și influențele acestuia asupra teritoriului vizat de teza de doctorat.

Un inventar al băilor istorice ale Sângeorzului

Prezentul capitol propune o prezentare a programelor de arhitectură particulare arhitecturii de vilegiatură balneare și o raportare a acestora la arealul construit istoric al băilor Sângeorzului. Această analiză va cuprinde atât construcțiile amintite în ghiduri, prospecte și călăuze ilustrate, dar va regăsi și obiecte arhitecturale care nu au fost amintite în diversele instrumente de prezentare a stațiunii. Radiografia vechii stațiuni istorice va fi defalcată după funcțiunile clădirilor, de la obiecte de arhitectură destinate uzului intern sau extern al apei, la construcții pentru cazare sau pentru loisir. Această analiză se dorește a fi atât una cantitativă, având în vedere starea precară a patrimoniului balnear păstrat în prezent, cât și una calitativă, obiectele în cauză fiind investigate, interpretate și descifrate atât prin prisma surselor scrise deja prezentate, cât și prin examinarea fotografiilor de epocă și a cărților poștale.

Sângeorz-Băi în socialism

La data de 30 decembrie 1947, a avut loc transformarea Statului Român în Republica Populară Română, moment istoric care marchează trecerea României de la un regim democratic, la unul de tip socialist de influență sovietică. În această zi, prin Legea 363, Adunarea Deputaților *„ia act de abdicarea Regelui Mihai I pentru el și urmașii săi”*, iar

¹⁴ Marie-Reine Jazé-Charvolin, “Les stations thermales: de l’abandon à la renaissance. Une brève histoire du thermalisme en France depuis L’Antiquité,” *In Situ*, nr. 24 (2014), <https://doi.org/10.4000/insitu.11123>, accesat decembrie 2019.”.

„constituția din 1866 cu modificările din 29 Martie 1923 și acelea din 1 Septembrie 1944 și următoarele se abrogă”, legea fiind aprobată în unanimitate de cele două sute nouăzeci de membri ai adunării.¹⁵ Schimbările de ordin politic aveau să influențeze și să preschimbe întreaga suflare românească, cu toate valențele sale, de la rădăcini. Întreaga perioadă dintre anii 1947 și 1989 are un puternic ecou și în ziua de astăzi, cu reverberații în sferele sociale, culturale și industriale, conturând identități și mentalități. Fenomenul balnear nu a făcut excepție de la aceste metamorfoze, preschimbările de ordin socio-cultural afectându-i devenirea. Capitolul *“Sângeorz-Băi în socialism”* presupune o incursiune în centrul transformărilor subiectului balnear la nivel național și a modului în care percepția socialistă a vilegiaturii influențat narativa Sângeorzului.

Ce am moștenit?

Dacă în etapele anterioare din existența stațiunii, aceasta reprezenta un total atent orchestrat ale cărui componente diverse conlucrau spre un scop comun – de atragere și întreținere a unor potențiali vizitatori – astăzi, același perimetru conturează un spațiu marcat de incertitudini. Complicata revenire la capitalism a țării, realizată în urma Revoluției Române din anul 1989 a generat un context neclar pentru întreg arealul turistic din teritoriul acesteia, privatizările discutabile din cadrul acestei sfere de interes, însoțite de o lipsă de politici clare ale statului raportate la întreaga moștenire a fenomenului balnear românesc aducând localitățile de această factură în pragul dezafectării. Relaționarea dintre cele două manifestări ale patrimoniului balnear, pe cât de interesantă, devine tot mai dificilă datorită complicatelor situații juridice și organizaționale actuale, construcțiile istorice revenind fie vechilor moștenitori, care în dese rânduri nu beneficiază de resursele financiare necesare reabilitării acestora, fie fiind preluate de către diferite instituții și societăți cu dificultăți similare sau interese divergente față de aprecierea calităților acestora.

Înainte de a vorbi despre inventarul construit actual al stațiunii, trebuie să analizăm modul în care s-a desfășurat suprapunerea perioadelor istorice distincte din narativa fenomenului balnear pe teritoriul Sângeorzului. Am observat faptul că sistematizarea socialistă a stațiunii ar fi presupus, în spiritul viziunii industriale a fenomenului balnear comunist, o ștergere aproape totală a trecutului stațiunii, patrimoniul balnear istoric păstrat

¹⁵ Legea nr. 363 din 30 decembrie 1947 pentru constituirea Statului Român în Republica Populară Română, Publicat în Monitorul Oficial nr. 300 din 30 decembrie 1947.

rezumându-se – în cazul realizării acestei sistematizări – la doar două vile interbelice, Vila Porumbița și construcția geamănă a acesteia. Chiar dacă inițial s-ar fi părut că realizarea parțială a obiectelor construite propuse prin sistematizare a reprezentat o plasă de siguranță pentru construcțiile ale căror amplasamente nu au fost reconfigurate, starea prezentă a acestor construcții reliefează contrariul.

Concluzii

Teza de doctorat a presupus o reconstituire a traseului cultural al stațiunii Sângeorzului desfășurată în sincron cu o lecturare critică a firului narativ al acesteia. Povestea dezvoltată și analizată nu reprezintă însă o serie de întâmplări și însușiri specifice doar stațiunii din nordul județului Bistrița-Năsăud, aceasta constituind un exponent al întregului fenomen balnear românesc și al parcursului cultural sinous al acestuia.

S-a căutat relevarea poziției Sângeorzului în cadrul istoriei naționale a arhitecturii de vilegiatură, procesul de excavare a trecutului reliefând atât aspecte particulare stațiunii, prin microistoriile supuse analizei, cât și caracteristici mai puțin cunoscute ale întregului domeniu balnear. Dincolo de limitele teritoriale ale localității vizate, au fost aduse sub lumină însușiri ale întregului domeniu cultural din care aceasta face parte, conturând legăturile dintre modul în care exprimarea europeană a fenomenului balnear a catalizat apariția acestuia și în rândul hotarelor țării noastre, eforturile de sincronizare cu valorile occidentale fiind fie exemplificate și confirmate prin surse mai puțin cunoscute proprii Sângeorzului – îmbogățind acest areal de cunoștințe - fie completate prin noi nuanțe care îmbogățesc modul de înțelegere al comportamentului acestor entități urbane aparte.

Au fost evidențiate eforturile și dificultățile din spatele gestionării localităților de vilegiatură, demersuri în lipsa cărora ceea ce astăzi numim patrimoniu balnear s-ar afla într-o poziție chiar mai puțin favorabilă. Analizând lucrarea ca o poveste, se poate spune că rolul acesteia a fost și unul de descoperire a personajelor care au conturat identitatea acestui loc, arcul narativ al Sângeorzului evidențiind distribuția multifacetată necesară în vederea emergenței acestor tipuri de formațiuni. Pornind de la apele minerale utilizate în mod empiric de către localnici, s-a ajuns, treptat, la promovarea acestora prin intermediul scrierilor unor nobili, la analizarea chimică a acestora de către reprezentanți ai lumii medicale, la implicarea organizațiilor militare în vederea bunei utilizări a apelor, la aprecierea la nivelul puterii

istorice zonale și la recunoașterea nevoii de a găsi o formă cât mai eficientă de administrare a acestora. Toate aceste acțiuni au conlucrat spre apariția unei așezări care prin alăturarea cu alte fire narrative ale altor personaje vor ajunge să devină o enclavă de românitățe, un loc în care s-au format idei noi, conturate de schimburile culturale pe care le-a prilejuit, un spațiu care a necesitat și a definit arhitecturi inexistente până atunci în teritoriul localității, al regiunii, sau al țării. S-au observat diferențele dintre momentele în care stațiunea a fost guvernată de către o societate de administrare dedicată în mod specific acestui scop, respectiv perioadele în care repertoriul balnear al acesteia devenea grija administrațiilor locale, entități care inevitabil au ca sarcină gestionarea unor întregi localități, nu doar a componentelor balneo-climatice ale acestora.

Chiar dacă fenomenul balnear autohton reprezintă cu siguranță un ecou al modei europene, s-a observat că atât caracteristicile generale ale acestuia, cât și arhitectura pe care a prilejuit-o sunt puternic influențate de către spiritul românesc, însușirile specifice fiecărui loc în care apele naturale au catalizat apariția vilegiaturii fiind reflectate în identitatea acestora – devenită în egală măsură europeană și locală. Am observat că aceste locuri au devenit cu atât mai importante după realizarea Marii Uniri de la 1918, stațiunile balneare românești reprezentând, cel mai probabil, prin caracterul acestora de scenă socio-culturală, chiar unul din locurile în care marile idei ale traseului întregii țări au fost discutate, aceste spații fiind recunoscute de-a lungul istoriei ca *prielnice activităților diplomatice, existând exemple europene în care acestea devin locuri în care se discută și semnează tratate internaționale, sau, la "Vichy, în cazul ocupației germane, locuri ale guvernării"*¹⁶. Nu este de mirare că după reîntregirea țării subiectul balnear a devenit unul tot mai discutat. Diferitele căutări ale actorilor implicați în procesul de organizare al acestor teritorii subliniază importanța deținută de către acestea, caracterul stațiunilor balneare depășind simpla dorință de a imita valorile socio-culturale specifice vestului civilizată, fiind în egală măsură conturat de dreptul și nevoia națională de a utiliza un tezaur propriu.

O perspectivă nouă oferită de către lucrare este reprezentată de evidențierea caracteristicilor manifestării socialiste a fenomenului balnear, principiile din spatele industriei hoteliere socialiste raportate la moștenirea de vilegiatură istorică fiind un subiect discutat doar în linii mari în cadrul literaturii de specialitate. Analizarea articolelor din cadrul

¹⁶ Walton, "Spa and Seaside Culture", 483.

Revistei Arhitectura realizate pe această temă conturează un peisaj marcat de căutări, riscuri și încercări, rezultatele construite ale discursurilor perioadei reprezentând obiecte arhitecturale experimentale, calitative funcțional, spațial și plastic. Deși criticile care pot fi aduse exprimării socialiste a fenomenului balnear sunt întru totul justificate, îndeosebi datorită contestării valorile perioadelor predecesoare – comportament care a dus și la pierderea unei părți consistente din moștenirea balneară românească - aceasta a manifestat și sensibilitate față de anumite obiecte de arhitectură considerate cu adevărat valoroase, acest aspect fiind evidențiat și în cazul Sângeorzului prin păstrarea celor două construcții interbelice în cadrul sistematizării balneare propuse. Astăzi, într-un context în care regimul politic socialist este la rândul său pe drept contestat, cele două construcții încă existente sunt de nerecunoscut – una datorită lipsei intervențiilor de reabilitare, cealaltă datorită unor intervenții improprii – părându-se că moștenirea de vilegiatură se află sub amenințare *atât în cazul inacțiunii, cât și al acțiunii*.¹⁷

Alegerea ghidurilor turistice sau a cărților poștale ca materiale de cercetare nu a fost una întâmplătoare, acestea reprezentând ferestre în timp către modul în care era percepută o stațiune balneară românească la un anumit moment dat, conținând dar în același timp și generând înțelesul simbolic al locurilor pe care le prezintă, dezvăluind și fiind parte componentă din imaginarul acestora. Întregul câmp al tipăriturilor reprezintă mărturii ale valorilor unor lumi, conturând prin text și imagini panteonul unei destinații, devenind instrumente de atracție a vizitatorilor dar și de dezvoltare a anticipației posibililor vilegiaturiști. Prin analiza acestora s-a observat faptul că dincolo de deosebirile evidente între produsele arhitecturale și bunurile culturale caracteristice diferitelor etape din devenirea acestor localități, structura rațională din spatele lor a fost catalizată de aspecte asemănătoare, atât materiale publicitare de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, cât și cele de factură socialistă plasând în centrul materialelor tipărite – dincolo de mecanismele politice din spatele perioadelor istorice care le-au inițiat – omul. Desigur, *onoratul public* a fost succedat, treptat, de către *omul nou*, dar atât *vilegiaturistul burghez*, cât și *muncitorul care avea nevoie de odihnă și tratament* erau entități cuprinse într-un val al schimbărilor sociale, ambii fiind participanți la epoci caracterizate de un puternic dinamism cultural. *Balneoterapia societală nu s-a transformat peste noapte în balneoterapia socială*, schimbarea realizându-se gradual, cu pași mici, inițiată încă de la sfârșitul secolului al nouăsprezecelea, manifestarea

¹⁷Jazé-Charvolin, "Les stations thermales".

preponderent medicală a fenomenului balnear nefiind o caracteristică a vilegiaturii socialiste, această evoluție a arealului apelor minerale naturale fiind întâlnită și în teritorii în care acest regim politic nu s-a manifestat niciodată, precum însăși țările care au inițiat fenomenul balnear istoric.¹⁸

Se evidențiază încă o dată faptul că patrimoniul balnear românesc trebuie să fie privit ca un tot unitar, cu bunuri culturale complementare generate de către diferitele perioade istorice în care acesta s-a desfășurat. Definierea moștenirii culturale de vilegiatură românească nu s-a întrerupt odată cu instaurarea regimului socialist, ci doar a preluat încă un strat, care i-a augmentat devenirea. Unicitatea Sângeorzului reiese tocmai din această suprapunere culturală, *analiza spațiului prezent al stațiunii ca un adevărat text istoric* putând genera *diferite niveluri de înțelesuri*¹⁹, o caracteristică a teritoriilor încărcate istoric fiind creșterea importanței acestora întocmai în momentele în care par a fi mai puțin importante,²⁰ prin prisma unicității lor. Acceptarea în întregime a moștenirii balneare românești, în care ereditatea nu se exprimă doar în cazul stațiunilor balneare istorice, ci și în corespondentul socialist al acestora, poate oferi o direcție prezentă de raportare față de acest fenomen, deoarece *“atracțiile turistice, în statutul lor natural, neanalizat, pot părea a nu avea o infrastructură coerentă care le înnoadă”* în așa fel încât dacă prin destinație turistul *“cuprinde sensul societății, societatea poate părea să nu aibă ea însăși o structură coerentă”*²¹, stadiul actual al patrimoniului de vilegiatură reflectând în mod cert lipsa unor strategii coerente de salvare a acestuia. Introducerea elementelor din repertoriul istoric al unei stațiuni ca noi atracții turistice facilitează unirea acestora sub umbrela de *“modernă atracție socială într-o nouă unitate, o solidaritate universală, care include turistul”*²², entitate crucială în cazul localităților dependente de vizitatori, dar față de care acestea au mai degrabă o atitudine reactivă, bazată pe resurse net inferioare celor deținute în etapele istorice precedente, în detrimentul unei atitudini proactive, menită să-i atragă.

¹⁸ Marie-Eve Férérol, “Lust, tranquillity and sensuality in French spa towns in the heyday of balneotherapy (the belle époque and the roaring twenties),” *Via*, nr. 11-12, 2017, <http://journals.openedition.org/viatourism/1763>, accesat decembrie 2019.

¹⁹ Watson, “Country matters”, 107.

²⁰ Staiff, Bushell, Watson, “Introduction”, 8.

²¹ Maccannel, *The Tourist*, 57.

²² *Ibid.*, p.83.

Titlurile celor două părți ale lucrării *“De la un loc al nimănui către un loc al tuturor”* și *“De la un loc al tuturor către un loc al nimănui”* au enunțat, în linii mari, parcursul cultural al localității. Reținerile grofului care inițiază în firul narativ al lucrării povestea Sângeorzului, chiar dinaintea emergenței fenomenului balnear pe teritoriul acestuia, sunt încă valabile. Sângeorz-Băi va deveni, în lipsa unei schimbări majore în modul de înțelegere al acestui teritoriu, o localitate cu un trecut balnear, urmând ca, treptat, martorii construiți ai acestui trecut să dispară. Chiar dacă în contextul actual acest scenariu crește ca probabilitate, el nu reprezintă o fatalitate sigură. Apele minerale sunt încă prezente, peisajul pitoresc încă nu s-a pierdut, aerul încă este curat. Există grupuri de oameni care, prin îndemn propriu, realizează bunuri culturale care adaugă noi straturi eredității acestui loc. Provocarea însă va veni dintr-o calibrare a oricăror noi demersuri referitoare la patrimoniul balnear cu înțelegerea valorilor perioadelor istorice care l-au construit. Cuantificarea bunurilor naturale și a celor moștenite este esențială, fiind necesară ca punct de plecare pentru orice inițiativă viitoare. Înțelegerea bunurilor produse de către manifestările succesive ale fenomenului balnear românesc și gruparea acestora ca unealtă de promovare a locurilor pe care le definesc drept destinații, cuplată cu asigurarea unei componente educaționale a procesului de redescoperire al acestora, pot deveni o plasă de salvare a stațiunilor balneare istorice, sub egida unui nou tip de turism – cultural.